

ТЕМА 7. ДЕРЖАВА І ПРАВО КИТАЮ

1. Вступ. Територія. Періодизація.
2. Суспільний лад Стародавнього Китаю.
3. Державний лад Стародавнього Китаю.
4. Правова система Стародавнього Китаю.
5. Держава і право Китаю в період Середніх віків і Нового часу.
6. Державний лад КНР.

1. Вступ. Територія. Періодизація.

Територія Китаю зазнавала змін і на різних етапах розвитку цієї країни була різною. В основному це ставалося у рамках сучасних кордонів Китаю.

Історія Стародавнього Китаю ділиться на такі основні періоди:

- 1) Стародавній Китай – 18 ст. до н.е. – 220 ст. н.е.
  - 18 ст. до н.е. – 12 ст. до н.е. – Період Царства Шань (Інь);
  - 12 ст. до н.е. – 221 р. до н.е. – Період Царства Чжоу;
  - 221 р. до н.е. – 207 р. до н.е. – Період Імперії Цинь;
  - 206 р. до н.е. – 220 р. н.е. – Період Імперії Хань.
- 2) Середньовічний Китай – 3 ст. н.е. – 16-17 ст. н.е.;
- 3) Китай Нового Часу – кін. 17 ст. н.е. – початок 20 ст. н.е.
- 4) Китай Новітнього Часу – поч. 20 ст. н.е. по сьогодні.

Утворення першої китайської держави носило завойовницький характер безпосередньо пов'язано з захопленням племенем Шань території племені Ся. Для управління здобутими землями було створено спеціальний апарат управління. Очолила державу династія Шань.

2. Суспільний лад Стародавнього Китаю.

Після утворення Шанської держави у суспільних відносинах пройшли докорінні зміни, що перш за все мало свій вияв у переході від первіснообщинного до рабовласницького ладу.

Основними класами виступали рабовласники, вільні общинники, раби. Соціальний статус особи визначався її знатністю, кількістю земельного володіння, кількістю рабів.

Рабовласниками були представники аристократії, яким дісталися почесні титули від царя, а також сама держава. Певний період часу (8 ст. до н.е. – 18 ст. н.е.) держава визнавалася єдиним законним рабовласником.

Раби були повністю безправні, у правових відносинах виступали об'єктом права, хоча статус їх прирівнювався до робочої худоби. Раби не могли мати ні сім'ї, ні майна. Основні джерела рабства: народження від рабині, захоплення у полон, звернення у рабство за певні злочини, продаж у рабство, отримання рабів від підвладних племен у якості данини тощо.

Значну кількість населення складали вільні общинники. Основною ланкою суспільної організації вільних людей складала община, до складу якої входили особи, пов'язані між собою родинними та сусідськими зв'язками. Община виступала користувачем землі, власність на яку належала цареві, платником податків, виконувачем повинностей і громадських робіт тощо. Усі землі общини поділялися на землі загального та особистого користування.

Основним землевласником був цар, який здійснював пожалування земельних ділянок у користування представникам аристократії. Розвивалося крупне землеволодіння, яке з часом (період Чжоу) перетворилося у приватну власність.

3. Державний лад Стародавнього Китаю.

Главою держави був *цар (Ван)*, який очолював адміністративний апарат і, водночас, був першим рабовласником, вищим військовим вождем, первосвящеником, верховним суддею тощо. Однією з особливостей державного і суспільного ладу було ототожнення держави з особою царя.

Починаючи з періоду царства Чжоу, утворилася *двірцева система управління*, яка полягала у поєднанні придворних посад з державними.

Центральний державний апарат складався із наближених до царя слуг. Вищою посадовою особою вважався *сян (перший міністр)*, який очолював адміністративний апарат та придворні служби.

Були також створені посади *великого наставника, великого вчителя і великого покровителя*, які рахувалися найвищими радниками царя. Один з них займав посаду першого міністра.

Керівниками окремих галузей виступали:

- *управитель культу*, який опікувався релігійними питаннями;
- *управитель відомства громадських робіт*, який здійснював керівництво земельним фондом та іригаційними спорудами;
- *великий начальник кінноти* – займався військовими справами.

Самостійними посадовими особами центрального апарату були також різноманітні

радники та служителі культу – *верховний жрець, великий гадатель* тощо.

Армія Китаю складалася з двох великих частин – регулярні війська та ополчення, яке скликалось на період ведення воєнних дій.

Адміністративно-територіальний устрій та місцеве управління пережило найбільшу кількість реформ за період царювання різних династій в Китаї.

Так, за часи правління династії Чжоу, цар управляв лише столичним районом, а решта території була роздана у володіння князям, які за це виконували ряд повинностей. На території *князівства* головною посадовою особою, яка концентрувала в своїх руках усю повноту влади, виступав князь. Територія князівства поділялася на *райони*, які в свою чергу поділялися на *общини*. На рівні району управління здійснювалося чиновниками князя, а на рівні общини – органами самоврядування. З часом окремі князі фактично перестали підкорятися центральній владі і перетворилися у незалежних правителів. Таким чином, цей період можна характеризувати як прообраз майбутньої феодальної системи адміністративно-територіального устрою у Західній Європі.

В період імперії Цінь, після об'єднання країни, була проведена територіальна реформа, наслідком якої було утворення 36 *областей*, які поділялися на *повіти*; повіти в свою чергу поділялися на *волості*, а волості – на *тіни*. На керівництво областю імператор призначав двох губернаторів – цивільного і військового, які не підпорядковувалися один одному. Всі губернатори були безпосередньо підлеглі імператору та першому міністру.

В період Хань в країні було введено додаткову територіальну одиницю – *округ*. На чолі округу стояв призначений імператором окружний контролер, який здійснював наглядові функції за діяльністю місцевої адміністрації на території областей, що входили до складу округу. Окрім цього, було проведено розукрупнення областей, повітів, волостей.

Таким чином, можна виділити такі основні ознаки державного ладу Стародавнього Китаю:

- двірцева система управління – поєднання вищих державних і придворних посад;
- відсутність розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову;
- зрощення державної і церковної влади, в тому числі поєднання царем вищої цивільної та релігійної влади та наявність значної кількості посад, які опікувалися культом;
- розвинута система адміністративно-територіального устрою, яка пройшла еволюцію від феодално-територіальної до адміністративно-територіальної.

4. Правова система Стародавнього Китаю.

Правова система Стародавнього Китаю досягла високого рівня розвитку. Основний вплив на розвиток права належав конфуціанцям та школі китайських юристів. Вчення Конфуція визнавало перевагу моралі над нормами права, ототожнюючи право з кримінальним правом. Представники школи китайських юристів навпаки надавали велике значення правовим нормам, вважаючи їх

універсальними регуляторами суспільних відносин і намагаючись якнайширше розповсюдити їх дію.

Основні галузі права.

Право власності. В період царства Шань і Чжоу земля вважалася власністю царя, а пожалувані та общинні землі знаходились на праві володіння. Поступово земля, яка належала аристократії, перетворюється на приватну власність, і, починаючи з 1 ст. до н.е., розпочинаються торгові операції з землею.

Іншим важливим об'єктом права власності виступали раби. В період царства Шань раби виступали об'єктом права власності держави і могли знаходитись у користуванні окремих осіб. Однак, починаючи з 5 ст. до н.е., утворилися дві категорії рабів: державні та приватні.

Зобов'язальне право в Китаї характеризується активним регулюванням відносин з допомогою договорів. Серед основних видів договорів, які найчастіше використовувались в Китаї, відзначають договори міни, купівлі-продажу й дарування. Одним з особливих видів договорів був договір займу, який оформлявся письмово у формі видачі боргової розписки і був одним з каталізаторів утворення боргового рабства. Китайська правова система знала також договір оренди, який застосовувався, перш за все, відносно земельних ділянок.

Шлюбно-сімейне право позначалося повною безправністю жінок в особистих та майнових відносинах з їх повним підпорядкуванням волі чоловіків.

Кримінальне право. Основними категоріями злочинів були: злочини проти держави (повстання, заколот), злочини проти особи (вбивство, нанесення тяжких тілесних пошкоджень, побої), злочини проти власності (крадіжка, грабіж, вбивство жуйних тварин), релігійні злочини, військові злочини. Основними видами покарання були смертна кара, членушкодження, перетворення у державних рабів, завдання фізичних страждань. Особливістю

слід назвати право на відкуп від покарання. Поступово держава перебирає на себе функції месника за завдану шкоду, забороняючи кровну помсту.

5. Держава і право Китаю в період Середніх віків і Нового часу.

В період з 2 ст. н.е. по 20 ст. н.е. у Китаї дещо уповільнюються темпи розвитку. Така ситуація спостерігається і в державно-правовому розвитку.

У 220 р. н.е. в результаті внутрішніх протиріч розпалася імперія Хань, на території якої утворилися три самостійні царства: Вей, У, Шу. Після цілого ряду війн між ними за владу на території Китаю, перемогу отримало царство Вей. З розпадом Ханської імперії відбувся перехід від рабовласницьких відносин до феодалних, при збереженні інституту рабства.

Середні віки у Китаї характеризуються частою зміною династій на престолі. Найбільш значного розвитку в цей період Китай досяг під час правління династії Тан.

Суспільний лад Середньовічного Китаю характеризувався такими ознаками:

- розвиток феодалних відносин;
- поступове створення складної ієрархічної системи суспільства у відповідності з соціальним статусом;
- визнання жителів імперії васалами імператора;
- ототожнення імператора і держави;
- поділ населення на аристократів, чиновників, вільних селян та на залежних селян і рабів;
- кожен з класів мав внутрішню ієрархію, яка була пов'язана з економічними і соціальними привілеями: чиновники поділялися на 9 рангів, для аристократів було введено спеціальні титули.

Державний лад. Верховна влада в Китаї належала імператору, який концентрував у своїх руках усі владні повноваження.

Вважалося, що імператор повинен правити на основі традицій і законів на благо народу.

В країні було введено посади двох *цзайсянів* – радників-помічників імператора, які допомагали йому у вирішенні всіх проблем в управлінні державою.

Все управління в країні було довірено трьом палатам:

- *перша палата* займалась керівництвом органами виконавчої влади;
- *друга палата* готувала проекти указів імператора і здійснювала їх оприлюднення;
- *третья палата* здійснювала управління церемоніалом та палацом імператора.

На чолі кожної з палат знаходився призначений імператором начальник та два його помічники.

Найбільш впливовою палатою була перша, яка керувала роботою центральних і місцевих органів влади. Безпосередньо цій палаті було підпорядковано шість відомств:

- *відомство чинів* (прообраз управління державної служби) – метою якого було здійснення відбору, призначення і контролю за діяльністю чиновників;
- *відомство обрядів*, яке займалося ідеологічною роботою, підтриманням моралі в суспільстві тощо;
- *фінансове відомство* – збір податків та операції з державними фінансами;
- *військове відомство*;
- *відомство покарань*, яке керувало системою юстиції;
- *відомство громадських робіт*.

Окремо було утворено *палату інспекторів*, основною функцією якої було здійснення нагляду за діяльністю органів державної влади.

В адміністративно-територіальному відношенні територія країни була поділена на *провінції, округи, повіти та села*. На рівні кожної адміністративної одиниці діяли органи управління, які призначалися центром. Так, на рівні провінції діяли *губернатори*, які призначалися урядом і підпорядковувалися

імператору. Однак, враховуючи посилення влади губернаторів на місцях і поступову втрату їх залежності від центру, була введена посада військового губернатора. З часом *військові губернатори* перетворилися на найбільш впливових землевласників, які фактично перестали залежати від центру.

Право Середньовічного Китаю характеризується такими особливостями:

- 1) чітке окреслення кола діянь, що вважалися злочинами;
- 2) часткова гуманізація кримінальних покарань, яка проявилася перш за все у скасуванні членушкодження;
- 3) введення нової системи оподаткування, яка полягала у сплаті податку з землеволодіння і скасування існуючих на той час повинностей.

Держава і право Китаю Нового часу характеризується наступними ознаками:

- загрозою зовнішньої агресії і намаганням перетворити Китай у колонію;
- виникненням першого державного утворення республіканського типу (Тайпінська республіка), яке в своїй діяльності протиставлялось існуючому монархічному державному ладу;
- громадянська війна між Тайпінською республікою і урядом монархічного Китаю, яка закінчилася перемогою останнього;
- проведення урядом ряду реформ, спрямованих на знищення самоізоляції країни, співпрацю з іноземними державами, реформуванням військ тощо;
- Китайсько-Японська війна 1894-1895 рр., яка закінчилася поразкою Китаю і фактичним розподілом останнього у відповідності до сфер впливу Японії, Англії, Франції тощо.

6. Державний лад КНР.

Китайська Народна Республіка була утворена 1 жовтня 1949 року на конференції всіх демократичних партій і груп. Утворення КНР було пов'язано з

цілим рядом факторів, в т.ч. зі складною суспільно-політичною ситуацією, яка склалася в країні внаслідок участі у Другій Світовій Війні.

На конференції було прийнято Загальну програму, яка до прийняття Конституції мала відігравати роль Основного закону та обрано Центральний народний уряд КНР на чолі з Мао Цзедунем. У відповідності з Загальною програмою Китай проголошувався демократичною, вільною, незалежною державою. В Загальній програмі було визначено, що державна влада в Китаї являє собою демократичну диктатуру народу, яка базується на союзі робітників і селян, в якому домінуючу роль відіграють робітники. При цьому демократична диктатура народу здійснюється через Комуністичну партію Китаю.

Однією з особливостей державного ладу КНР є притаманна всім колишнім радянським республікам формальна *відсутність одноосібного глави держави*.

Найвищим органом державної влади в Китаї була *Центральна Народна Урядова Рада*. Основними функціями Центральної Ради було прийняття законодавчих актів, призначення вищих виконавчих органів та здійснення керівництва ними, визначення основних засад політики держави тощо. Таким чином, Центральна Рада поєднувала функції законодавчого і виконавчого органу влади.

Центральним органом виконавчої влади в країні була *Державна Адміністративна Рада*, члени якої обиралися на сесіях Центральної Ради.

Керівництво військами в країні здійснювалося *Народно-Революційно Військовою Радою*, яка теж формувалася Центральною Радою.

Центральною Радою обирався також *Верховний Народний Суд* та *Верховна Народна Прокуратура*.

Центральна Народна Урядова Рада, Державна Адміністративна Рада, Народно-Революційна Військова Рада, Верховний Народний Суд, Верховна Народна Прокуратура у своїй сукупності утворювали *Центральний Народний Уряд КНР*.

Роботою Центрального Народного Уряду КНР, та всіма органами, що входили до його складу (крім судових) керував Мао Цзедун, який став фактичним диктатором в країні.

В 1953-54 роках пройшли перші загальні вибори до представницьких органів влади – зібрань народних представників. В Пекіні було утворено *Всекитайське Зібрання Народних Представників*, яке в 1954 році прийняло першу Конституцію КНР. Згідно з цим Основним законом вищим органом влади в країні стало Всекитайське Зібрання Народних Представників, яке обиралося шляхом загальних і прямих виборів за мажоритарною системою. Було утворено також *Тимчасову Комісію ВЗНП*, яка у перервах між сесіями останнього виконувала його функції.

Конституція закріпила основні політичні, соціально-економічні та особисті права громадян.

В 60-і роки в Китаї було проголошено курс на дострокову побудову соціалізму. Оскільки він не був підтриманий всіма китайськими представниками влади, в країні розпочалася «культурна революція», яка, по суті, звелася до боротьби проти опонентів та т.з. «чистки рядів». Прийнята в 1975 році Конституція була покликана обмежити політичні права громадян, ввела принцип призначення депутатів, обмежила вплив ВЗНП. Однак, прийнята в 1978 році Конституція поновила більшість демократичних положень Конституції 1954 року.

Прийнята в 1982 році Конституція визначила сутність держави як демократичну диктатуру народу. Одними з основних положень Конституції було введення багатуокладної економіки, визнання крім державної, приватної та змішаної форм власності, надання дозволу на вкладання іноземних інвестицій.

У сфері державного права було проведено реформування системи влади: вводилася посада *Голови КНР*, *Постійний Комітет* ВЗНП урівнювався у правах з ВЗНП, утворювалася Центральна Військова Рада. Значно розширився спектр прав громадян.

В цілому, державному ладу КНР притаманні такі особливості:

- Визнання керівної ролі Комуністичної Партії Китаю в управлінні державою;
- Відсутність реального розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову;
- Відсутність одноосібного глави держави (за винятком періоду з 1982 р.)
- Розподіл владних повноважень за функціональною ознакою поміж кількома відомствами, які в своїй сукупності творили єдиний уряд;
- Концентрація в руках однієї особи фактично всіх повноважень управління державою, внаслідок поєднання кількох вищих державних посад;
- Відповідальність вищих органів виконавчої і судової влади перед представницьким органом влади і утворення разом з ним єдиного органу управління країною.